

معرفی

فرهنگ‌نامه علوم قرآنی

پژوهشی در مصطلحات و مفاهیم علوم قرآنی

قرآن دارای خصایصی است که دیگر کتب آسمانی و دینی، فاقد آن هستند، به گونه‌ای که صفات ممیزه‌ای از قبیل جامعیت، جاودانگی، جهانی بودن، شمولیت، مصونیت از تحریف و اعجاز موجب شده است تا قرآن به‌عنوان مرجع و منبع قابل استناد و اعتماد برای امت اسلامی باشد.

اهمیت بازگشت به قرآن با وجود خصایص ممتاز پیشین و به‌عنوان منبع مورد اعتماد و استناد امت اسلامی، در شرایط کنونی که تعصب جاهلی، تفرقه و فتنه مذهبی به اوج خود رسیده است، ضرورت و اهمیت مسئله را دو چندان می‌کند. جهت تحقق این هدف مقدس، فهم درست و دقیق کلام الهی، ضروری است.

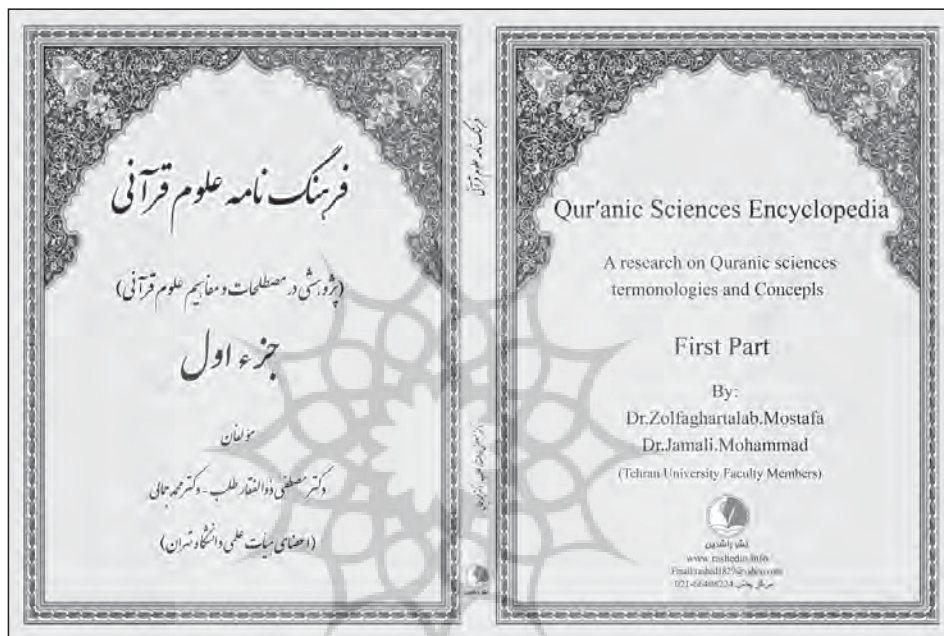
علوم قرآن به‌عنوان یکی از مهم‌ترین دانش‌ها در عرصه دین، ابزار فهم صحیح آیات قرآن است. پژوهشگر دینی بدون آگاهی از موضوعات مختلف علوم قرآن، از قبیل ساختار و نقش ادبی کلمه در جمله و چگونگی مطابقت کلام با مقتضای حال (صرف، نحو و بلاغت)، شأن نزول، اختلاف قرائات و... تصور و برداشت درست و عمیقی از کلام الهی را نخواهد داشت و این سخن، به آن معنا نیست که قرآن، علم صرف و نحو یا بلاغت و... است. بلکه مراد، اهمیت علوم قرآنی در فهم و درک صحیح از کلام الهی است.

کتاب مذکور پژوهشی است که به همت برخی از اعضای هیأت علمی دانشگاه تهران، دکتر مصطفی ذوالفقارطلب، دکتر محمد جمالی و دکتر راهب به رشته تحریر درآمده است.

این مجموعه در سی مجلد، بر اساس سی جزء قرآن کریم، به مراکز علمی کشور با رویکردی بدیع و راهگشا در زمینه آموزش علوم قرآنی، شامل: «تحلیل صرفی و نحوی، بلاغی، احکام فقهی آیات، اختلاف قرائات، پیام آیات، شأن نزول آیات، مفاهیم اصطلاحی و واژگانی و در نهایت معنی تحت‌اللفظی قرآن کریم» ارائه می‌شود.

اهداف پژوهش

پرداختن به مفاهیم قرآن از گذر علوم قرآن در این پژوهش، با هدف احیای حرکت امت اسلامی به بازگشت به قرآن، انجام گرفته است و مراد ما از نهضت بازگشت به قرآن به معنای اولویت قرار دادن آن برای تشریح احکام و عمل به مفاهیم فردی و اجتماعی آن با تأکید بر هدایت‌گری قرآن و خرافات‌زدایی است. بر مبنای اصل ارشاد و هدایت‌گری قرآن کریم در نهضت بازگشت به قرآن، مراعات روش‌های ذیل در تبیین مفاهیم قرآن لازم است:

- الف- اجتناب از هر نوع تفسیر خشک و بی‌روح که موجب دوری از غایت و مقصد اصلی قرآن می‌شود.
- ب - اجتناب از ورود به مسائل پیچیده فقهی، اصولی، کلامی، ادبی و همانند آن.
- ج - اجتناب از استعمال قرآن در امور خرافی.
- د - بازگشت به عصر تشریح قبل از ظهور مذاهب برای فهم دین و بهره‌مندی از اصول و مبادی مذاهب فقهی در این راستا.
- هـ - قرآن به‌عنوان مرجع نخست تشریح (اولویت در تشریح).
- و- ورود نکردن به تفسیر الفاظ مبهم در قرآن و حمل آن بر ظاهر.
- ز- اهتمام و تأکید بر عقل در تبیین مفاهیم قرآنی.

ویژگی‌های این پژوهش

اولاً: تدوین این پژوهش در راستای اهداف بازگشت به قرآن از طریق بهره‌برداری از علوم قرآنی، نه به‌عنوان هدف، بلکه به‌عنوان ابزار رسیدن به مفهوم درست آیات قرآن.

ثانیاً: تدوین آن به شیوه نوین و جداول کاربردی.
ثالثاً: تدوین بخش فقهی این پژوهش به شیوه تطبیقی بین مذاهب فقهی پنج‌گانه.
رابعاً: تجلی دقت عقل جمعی در پژوهش حاضر با مشارکت و همکاری بیش از یک مؤلف که مقتضی به حداقل رسیدن لغزش‌ها و کاستی‌ها است.

روش تحقیق

- ۱- روش تحقیق در پژوهش حاضر، تلفیقی از روش‌های استقرائی، توصیفی، تحلیلی و کاربردی است؛ به طوری که فصل اول ناظر بر کلیات و مفهوم‌شناسی با نگرش تحلیلی و در برخی موارد با استقرای اقوال است و فصل دوم ناظر بر استقرای دیدگاه‌های آمده در نمونه‌های تطبیقی و تحلیل آن‌ها و در فصل سوم، ضمن استقرای دیدگاه‌ها در چارچوب خاص، به شیوه‌ای نوین و کاربردی در قالب جداول عمل شده است.
- ۲- روش جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش، کتابخانه‌ای است.
- ۳- روش تحقیق در مسائل فقهی، از نوع مقارنه و تطبیق بین مذاهب فقهی است، به طوری که دیدگاه‌های مذاهب فقهی پنج‌گانه (حنفیه، مالکیه، شافعیه، حنبله و امامیه) در این مباحث مورد پژوهش قرار گرفته است.
- ۴- مؤلفان در فصل سوم (مباحث کاربردی علوم قرآنی/جداول)، در بیان مفاهیم علوم قرآن مانند: پیام‌ها، نکات و لطایف بلاغی بر مبنای آثار علوم قرآنی، مانند تفاسیر و یا بر اساس برداشت‌های خود از آیات عمل کرده‌اند و در این میان ممکن است نکات دیگری نیز قابل برداشت باشد که در این پژوهش ذکر نشده باشد.
- ۵- در بخش تجزیه و ترکیب گاهی به روش‌های مختلف و خاص عمل شده است؛ به عنوان نمونه علامت اعراب و بناء که معمولاً در بخش ترکیب قرار می‌گیرد، در بخش تجزیه نیز قرار گرفته است و تصریح به لفظ «مضاف» در ترکیب اضافی و یا عدم ذکر تجزیه و یا ترکیب و نقش برخی کلمات و یا جملات در پاره‌ای از آیات؛ به این هدف که ذهن خواننده را به حل این مسائل به عنوان تمرین معطوف بدارد.
- ۶- در بحث قرائات، اختلافات ذکر شده بنا بر روایت عشر صغری از طریق دو منظومه شاطبیه و دره‌المضیه است و بیشتر به اختلاف قرائات مبنی بر فرش حروف که آثار اختلاف معانی بر آن مترتب می‌شود، پرداخته شده است. اختلافات مبتنی بر اصول تجویدی نیز -نه به طور فراگیر و شامل- در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است.

- ۷- در برابر گزینش کلمه به کلمه ترجمه آیات در ردیف تجزیه آیات، بر اساس ترجمه کامل هر آیه در اول هر مطلب عمل شده است.
- ۸- در ترجمه آیات قرآن از «ترجمه تحت‌اللفظی قرآن کریم» ترجمه: محمود حسن، تصحیح و بازنویسی و ویرایش: محمدعلی کوشا (انتشارات احسان)، استفاده شده است.
- ۹- به‌طور مسلم، مباحث علوم قرآنی، منحصر در مباحث آمده در این پژوهش نیست، بلکه مؤلفان در این پژوهش، به بخشی از مباحث علوم قرآنی در چارچوب خاصی پرداخته‌اند.
- ۱۰- درباره نام‌گذاری این پژوهش تحت عنوان «فرهنگ‌نامه علوم قرآنی» بیان مطلب ذیل ضروری به نظر می‌رسد. عناوینی از قبیل فرهنگ، دانشنامه، دایره‌المعارف، هرچند که با یکدیگر در مفهوم عام خود، دارای وجوه مشترکی هستند، اما به‌لحاظ روش‌شناسی، تفاوت‌هایی بین این عناوین ملاحظه می‌شود. از این جهت مؤلفان، اطلاق این عناوین را به پژوهش حاضر مناسب ندانستند. از سوی دیگر با مراجعه به لغتنامه دهخدا تعریف ذیل برای «فرهنگ‌نامه» ملاحظه شد: «نامه یا کتابی که در آن دانش و فرهنگ و حکمت باشد». (فرهنگ متوسط دهخدا، ج ۲، ص ۲۱۱۷)
- از آن جهت که پژوهش حاضر، مشتمل بر دانش مدونی تحت عنوان «علوم قرآن» و نیز مباحث آن دربردارنده حکمت (مفاهیم، نکات و پیام‌ها...) و فرهنگ (مجموعه‌ای از باورها و ارزش‌های دینی و...) است و به دلیل آن که این پژوهش با ساختار خاصی (جداول) و شاخص‌های ثابتی در بیان مصطلحات و مفاهیم علوم قرآنی با تطبیق کاربردی آیات (جزء اول قرآن کریم) تدوین شده است و پس از شور و تأمل فراوان، اتفاق اجمالی بر عنوان پژوهش حاضر (فرهنگ‌نامه علوم قرآنی) حاصل آمد.
- ۱۱- منابع و مأخذ فصل اول و دوم در پاورقی ذکر شده است؛ اما در فصل سوم (مباحث کاربردی علوم قرآنی)، منابع و مأخذ آن - جز در بخش مباحث فقهی - ذکر نشده است؛ بلکه به دلیل گستردگی و تکرار بخش زیادی از منابع، به ذکر آن‌ها در بخش پایانی کتاب (منابع و مأخذ) اکتفا شده است.
- ۱۲- مؤلفان تمام مباحث این پژوهش را با مشارکت جمعی همدیگر تدوین کرده و آن را بارها به دقت مطالعه و مورد نقد و بررسی قرار داده‌اند تا در حد امکان، نقایص آن برطرف گردد و هر بار مباحث تکمیلی بر آن افزوده شود.

